

Úvod¹

Některé staročeské překlady *Písně písni* jsou doprovázeny rubrikami, které Vladimír Kyas, český slavista a editor staročeské bible, při popisu struktury *Bible padeřovské*, která reprezentuje třetí redakci staročeského biblického překladu, charakterizuje takto:

»[...] v Písni písni jsou červené t i t u l k y, uvozu-
jící jednotlivé části podle mystického pojetí, jako
Hlas Kristův, Hlas Cierkve.«²

Nejedná se o jev specifický pro staročeskou bibli. Rubriky nacházíme již v překladu starořeckém a latinském, a to ve velmi různorodých zněních. Významem tohoto fenoménu pro západní křesťanskou tradici se detailně zabývala např. americká historička náboženství E. Ann Matter.³ Cílem této studie je představit pojetí rubrik ve staročeské *Písni písni* a pokusit se přiblížit, jaký mají vztah k latinské *Vulgátě*, která byla předlohou staročeských biblických překladů, a jak se postupně měnilo užití rubrik v českém prostředí.

Původ rubrik v *Písni písni*

Píseň (všech) písni čili *Velepíseň*, kniha *Starého zákona*, byla sepsána v hebrejštině a zařazena do sbírky »kethúbhím« a do skupiny »meghillóth«.⁴ Je jednou ze tří knih sapienčních, jejichž autorství je připisováno králi Šalomounovi (*Píseň, Kazatel, Přísloví*).⁵ Novodobá kritika tento předpoklad považuje za neudržitelný a většina badatelů nyní *Píseň písni* považuje za sbírku milostných písní z různých dob. Jazykový rozbor prokazuje u některých původ z období perského až helénistického (5.-3. stol. př. n. l.); různé archaismy frazeologické či slovníkové (najdeme zde např. slova přejatá z perštiny a řečtiny) by spíše odpovídaly době starší, dokonce snad Šalomounově (např. 3,6-11).⁶ Určité prvky ukazují na prostředí seve-roizraelské, jiné zase na prostředí judské.

O výkladu *Písně písni* se ve všech dobách vedly spory. Její pojetí lze obecně rozdělit na sakrální a profánní, přičemž obojí se dá ještě rozdělit do dalších dvou skupin; s a k r á l n í na alegorické a kultické, p r o f á n n í na

¹ Článek vychází z diplomové práce *Jazykový rozbor českých překladů Písně písni před Biblí kralickou* (Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha), kterou zpracovávám pod vedením dr. Kateřiny Volekové z Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky.

² KYAS, Vladimír: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha: Vyšehrad, 1997, s. 102.

³ MATTER, E. Ann: *The Voice of My Beloved: The Song of Songs in Western Medieval Christianity*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=3441405>, s. 56-57.

⁴ *Bible česká, I: Knihy Starého zákona, 2: Ester – Kniha Sira-chovcova*, přel. Jan HEJČL, Praha: Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1921, s. 567.

⁵ Ve středověké bibli bylo knih sapienčních pět: patřily k nim navíc apokryfní *Knihy moudrosti a Ecclesiasticus*.

⁶ *Starý zákon: překlad s výkladem, 10: Přísloví, Kazatel, Píseň*, přel. překladatelská komise pod vedením ThDr. Miloše BIČE, Praha: Kalich, 1979, s. 251.

Anna MICHALCOVÁ

Ústav českého jazyka a teorie komunikace,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Mystické pojetí *Písně písni* v zrcadle rubrik staročeských biblí

Mystical conceptualisations of *The Song of Songs* in the Old Czech Bible and rubrics

This article examines the textual apparatus which accompanied the text of *The Song of Songs*, a book of the Old Testament, in Old Greek, Latin and Old Czech manuscripts: the so-called rubrics. Rubrics are captions written in red ink, which were used to identify changes of the speaker. The article compares rubrics in various Old Czech translations of *The Song* (chiefly the first four translations), interprets the meanings of the rubrics and attempts to find their counterparts in various manuscripts of the *Vulgate*, which served as the template for Old Czech translations. Furthermore, this study investigates whether these rubrics may have influenced the 1448 Old Czech interpretation of *The Song of Songs* (so called *Výklad Písníček Šalomounových*). Finally, the author traces how their usage changed in the later prints of the sixteenth century, prior to the appearance of the *Kralice Bible*.

Keywords: Old Czech; Bible translation; mysticism; *Vulgate*; *The Song of Songs*; rubrics; Jan Hus; *Výklad Písníček Šalomounových*

Number of characters / words: 32 620 / 4 913

Number of figures: 5

Number of tables: 2

Secondary language(s): Old Czech; Latin

dramatické a naturalistické.⁷ Pro nás je důležité pojetí alegorické: tento výklad je doložen přinejmenším od 1. stol. n. l. a umožnil přijetí *Písně písni* mezi kanonické spisy hebrejské bible na synodě v Jabne roku 90 n. l. Vztah mezi milým a milou je v judaismu vnímán obrazně jako vztah Hospodina k Izraeli, křesťané poté vztah milého a milé přenesli na vztah Krista (ženicha) k církvi (nevěště).⁸

Při recepci *Písně písni* může být obtížné určit, kdo má být adresátem daných promluv: ze samotného textu lze usuzovat, že některé verše jsou adresovány muži, jiné ženě, některé zase skupině (např. dcerám jeruzalémským). Podobně je kromě adresáta třeba z textu vyčíst, kdo je mluvčím; opět to může být muž, žena, nebo skupina. *Píseň písni* tedy nemá vypravěče, jenž by naznačil, kdo zrovna hovoří a ke komu mluví svou řeč směřuje – změny v osobě (v »hlasu«) musí čtenář vyvodit sám z proměn stylu nebo z přechodu mezi různými situacemi.

Čtenář původní, hebrejské *Písně písni* před takovýmto problémem nestál: hebrejská substantiva, adjektiva, participia a zájmena totiž dokážou vyjádřit rod i číslo. Zároveň mají hebrejská slovesa rozdílné gramatické tvary pro mužský a ženský rod v druhých a třetích osobách – čtenář hebrejského textu tudíž mohl vyčíst rod a číslo mluvčích i adresátů přímo z použitých tvarů.

Ve starořeckém a latinském převodu *Písně písni* se naproti tomu začaly k objasnění, kdo zrovna hovoří, objevovat ve formě mezititulků tzv. *rubriky*, psané červeným inkoustem. V této formě je obsahuje již nejstarší v celistvosti dochovaný rukopis latinské *Vulgáty*, tzv. *Codex Amiatinus* (➤ Obr. 1), který vznikl kolem roku 700 v anglosaské Northumbrii, odkud se dostal v roce 716 do Itálie jako dar pro papeže Řehoře II.⁹ Z této rukopisné tradice vycházejí i písaři staročeských biblických rukopisů (➤ Obr. 2).

Tyto rubriky sice nejsou součástí kanonického biblického textu, ale měly napomáhat jeho interpretaci, a to takové, která pomocí poskytnutého referenčního rámce usměřňovala jeho čtenářskou recepci. Rubriky přitom plnily zásadní funkci: *Píseň písni* měla být vnímána jako alegorie lásky Krista k církvi.¹⁰ Jsme si vědomi, že problematika interpretace *Písně písni* v křesťanském prostředí je složitá a přesahuje rámec této studie, zde se proto primárně zaměříme na znění rubrik ve staročeských biblích.

Rubriky ve staročeské bibli

Staročeský překlad bible tradičně rozdělujeme do čtyř redakcí, které jsou založeny na čtyřech základních překladech či zpracováních *Starého zákona* (u druhé redakce částečném). Pro staročeský *Nový zákon* je situace složitější, rovněž nelze vyloučit sestavení bible z textů různých redakcí včetně kontaminací z několika zpracování.¹¹ Při zkoumání rubrik u *Písně písni* vycházíme z tohoto principu, tj. řídíme se redakčním zařazením památek, nikoliv jejich stářím.

První kompletní překlad bible do staré češtiny vznikl zřejmě v padesátých nebo šedesátých letech 14. století.¹² Jedná se o výrazný mezník v kulturních dějinách české společnosti, staročeský překlad byl po francouzštině a italštině třetím překladem do národního jazyka. Prvotní kompletní překlad staročeské bible se nejlépe zachoval v nedatované *Bibli drážďanské*.¹³ Ačkoliv se jedná o rukopis pro poznání první redakce zcela zásadní, nyní jej můžeme zkoumat

⁷ *Starý zákon: překlad s výkladem*, 10: *Příslaví, Kazatel, Píseň* (↵ pozn. 6), s. 251.

⁸ FOLAJTÁROVÁ, Iva: *Píseň písni, překlad a interpretace*, diplomová práce, Praha: Univerzita Karlova, Hlavní teologická fakulta, Katedra biblistiky, 2007, <https://is.cuni.cz/webapps/zp/detail/485/>, s. 10-11.

⁹ TREAT, Jay Curry: *Lost Keys: Text and Interpretation in Old Greek "Song of Songs" and Its Earliest Manuscript Witnesses*, Diss., University of Pennsylvania, 1996, <https://repository.upenn.edu/edissertations/1179/>, s. 399-400. Faksimile Kodexu Amiatinu viz <https://www.wdl.org/en/item/20150/>.

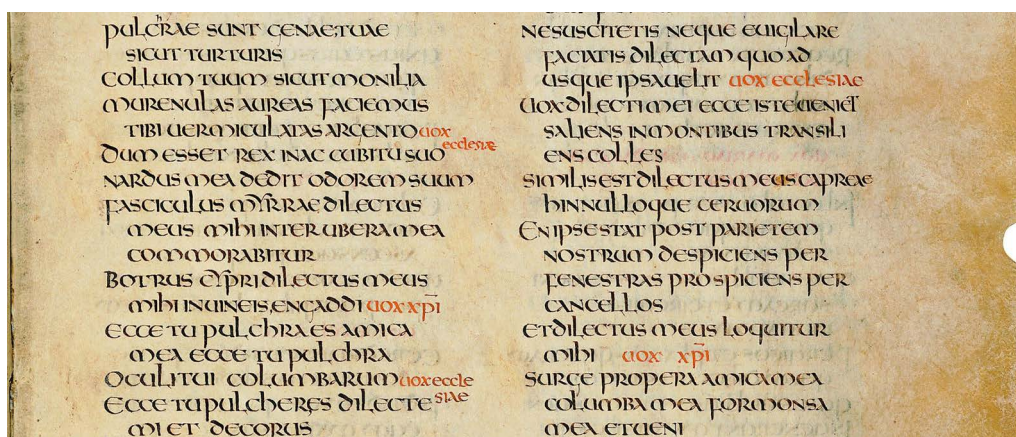
¹⁰ VAN LIERE, Frans: *An Introduction to the Medieval Bible*, New York: Cambridge University Press, s. 196.

¹¹ KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (↵ pozn. 2), s. 116-118.

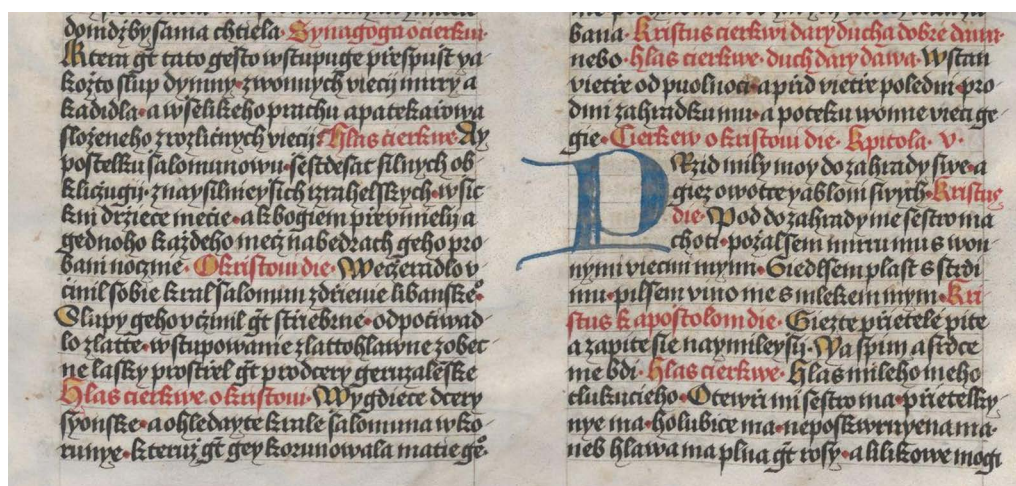
¹² SICHÁLEK, Jakub: *European Background: Czech Translations*, in: SOLOPOVA, Elizabeth (ed.): *The Wyclifite Bible: Origin, History and Interpretation* [= *Medieval and Renaissance Authors and Texts*, 16], Leiden: Brill, 2017, s. 78-79.

¹³ Při odhadu doby, kdy rukopis vznikl, lze vycházet kromě samotného jazyka i z jiných faktorů: všichni písaři bible používali gotickou minuskuli, kterou se české knihy psaly od padesátých do osmdesátých let 14. století, srov. KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (↵ pozn. 2), s. 40-41. Na základě grafické úpravy můžeme zúžit dobu vzniku bible do období kolem roku 1360; Tomáš Gaudek rozborem iluminací dataci posouvá do druhé poloviny šedesátých let 14. století, srov. GAUDEK, Tomáš: *Výzdoba biblických předmluv v rukopisech českých biblí*, in: VOLEKOVÁ, Kateřina – SVOBODOVÁ, Andrea (eds.): *Staročeské biblické předmluvy*, Dolní Břežany: Scriptorium, 2019, s. 156-158.

Obr. 1:
Codex Amiatinus
(Firenze: Biblioteca
Medicea Laurenziana,
sign. MS Amiatino 1),
fol. 444^r, detail,
<https://www.wdl.org/en/item/20150/view/1/886/>

Obr. 2:
Bible padeřovská
(Wien: Österrei-
chische National-
bibliothek, Cod. 1175),
fol. 228^r, detail,
<http://data.onb.ac.at/rep/10028CB6>

pouze z fotokopii a opisů, jelikož byl zničen během první světové války, přičemž se dochovaly fotokopie přibližně třetiny původního textu a opisy.¹⁴ Z *Písně písní* se zachovaly fotografie folií 345^r, 346^r a 347^r, z nichž je zjevné, že v *Bibli drážďanské* se rubriky nevyskytovaly. Stejně tak se neobjevují ani v další dochované bibli první redakce, a to v *Bibli olomoucké* (1417).¹⁵

Rukopis latinské *Vulgáty*, který sloužil jako podklad překladatelům první redakce české bible, není znám, lze však určit rodinu rukopisů, do níž náležel. Jedná se o znění, které obsahovalo značný počet čtení tzv. pařížského exempláře *Vulgáty*.¹⁶ Je otázkou, zda se v předloze k překladu nacházely u *Písně písní* rubriky; pokud ano, překladatel, jenž spadá do starší »popské« překladatelské skupiny,¹⁷ je do staročeského textu nezahrnul.

Ani *Bible litoměřicko-třeboňská* (1409/10-1414), další zástupce první redakce, původně rubriky u *Písně písní* neměla. Připsal je až později *in margine* další písař-korektor, který opravoval rukopis podle novějšího překladu druhé redakce.¹⁸ Mohl je však připojit i po vzoru nějaké latinsky psané bible. Podle Kyase¹⁹ se rubriky u *Písně písní* poprvé objevují v *Bibli padeřovské* (► Obr. 2), která je nejstarším rukopisem třetí redakce, ale je zřejmé, že se ve staročeské bibli objevují již ve starším překladu druhé redakce někdy na počátku 15. století.²⁰

¹⁴ KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 2), s. 37-38.

¹⁵ Olomouc: Vědecká knihovna, sign. M III 1/II, http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-VKO__M_III_1_II_1C75B1E-cs.

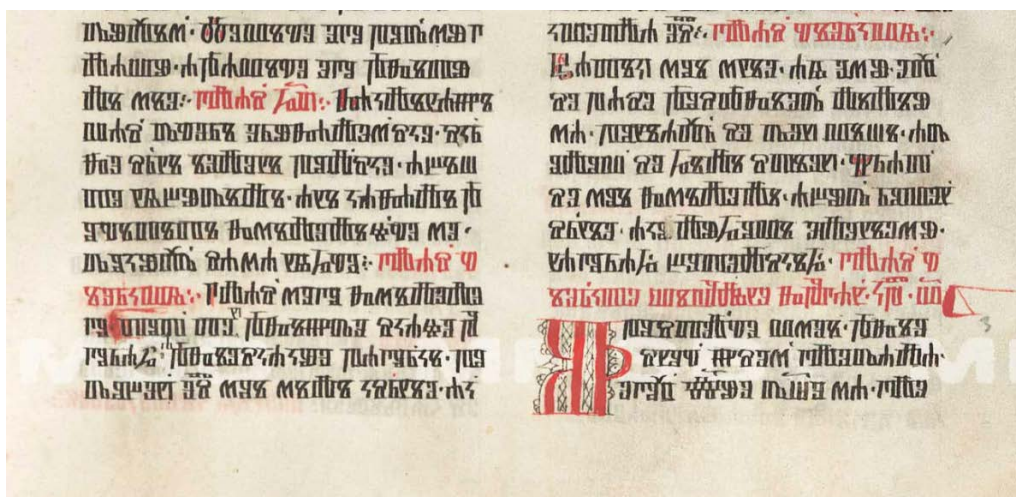
¹⁶ KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 2), s. 51-52.

¹⁷ Překladu první redakce se účastnilo asi deset vzdělanců, které je možné rozdělit do dvou skupin podle některých typických termínů. První skupina užívala většinou starší českou terminologii: *sacerdos* – »pop«, *benedictus* – »blahoslavený« apod., druhá skupina překládala *sacerdos* – »kněz«, *benedictus* – »pözehnaný« apod. Srov. KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 2), s. 43-44.

¹⁸ Tamtéž, s. 58.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Dataci druhé redakce staročeského biblického překladu nelze na základě nynějších filologických poznatků blíže určit a názory odborníků se liší.

Obr. 3:
Bible hláholská
(Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII A 1), fol. 154^r, *Píseň písni*, detail (kap. 2-3), https://images.manuscriptorium.com/loris/AIPDIG-NKCR_XVII_A_1_3636BJ9-cs/ID0154r/full/full/0/default.jpg

Z první poloviny 15. století se dochovalo poměrně velké množství biblických památek druhé redakce, přičemž jejich text je různorodější než u první redakce.²¹ Kyas poznamenává, že překlad byl pořizován postupně a jednotlivé části (biblické knihy) kolovaly mezi písaři nezávisle na celku. Na základě poznatků Hany Kreisingerové byla po bibli ve vernakulárním jazyce velká poptávka, tudíž písaři nový překlad cíleně nevyhledávali (resp. si nebyli vědomi, zda přepisují překlad starší, nebo mladší) a i nadále užívali hlavně texty, které měli ve skriptoriích k dispozici a jež byly složeny z různých částí starší i novější redakce.²²

Rubrikovanou *Píseň písni* druhé redakce nacházíme už v *Bibli hláholské* (► Obr. 3), která se dochovala v jednom úplném svazku z roku 1416. Tato bible vznikla v Emauzském klášteře, a ačkoliv se jedná o bibli sepsanou hlaholicí, nezachycuje text v církevní slovanštině, nýbrž ve staré češtině. V rámci druhé redakce se rubriky u *Píseň písni* dále zachovaly v *Bibli litoměřické* (1429).²³ Na ni se zde blíže zaměříme a představíme rubriky k jednotlivým veršům (► Tab. 1).²⁴

Verš	Znění	Verš	Znění
1,1	Hlas cierkve svaté k Kristovi	1,2	
1,3	Hlas synagogy k cierkvi svaté	1,4	Hlas synagogy
1,5	Hlas choti	1,6	Hlas cierkve k ženichovi
1,7	Hlas Kristóv k cierkvi	1,8	
1,9	Hlas mladice k ženichovi	1,10	Hlas přátel
1,11	Hlas cierkve	1,12	
1,13		1,14	Hlas Kristóv
1,15	Hlas cierkve	1,16	
2,1		2,2	
2,3	Hlas cierkve	2,4	
2,5		2,6	
2,7	Hlas Kristóv	2,8	Hlas cierkve Hlas mého milého
2,9		2,10	Hlas Kristóv
2,11		2,12	

Tab. 1:
Bible litoměřická:
rubriky v *Píseň písni*

²¹ KREISINGEROVÁ, Hana: *Základní problémy II. staročeské redakce*, disertační práce, Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2019, s. 13.

²² KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 2), s. 66.

²³ *Bible litoměřická jednosvazková*. Rukopis toho času nezvěstný, dříve Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Biskupské sbírky Litoměřice, sign. BIF 2. Citováno podle fotokopii dostupných v Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky.

²⁴ Při transkripci rubrik jsme vycházeli z doporučení, která publikoval DAÑHELKA, Jiří: *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, in: Husitský Tábor 8 (1985), s. 285-301. Problematické jevy budou blíže vysvětleny v připravované diplomové práci, v jejímž rámci tento příspěvek vznikl.

2,13	Hlas Kristův	2,14	
2,15	Hlas proti kacieřóm	2,16	Hlas cirkve
2,17			
3,1		3,2	
3,3	Die cirkvev o Kristovi	3,4	
3,5	Hlas Kristuov k přietelnicem	3,6	Hlas synagogy o cirkvi
3,7	Hlas cirkve	3,8	
3,9	Cirkvev o Kristovi die	3,10	
3,11	Hlas cirkve o Kristu		
4,1	Hlas Kristův k cirkvi	4,2	
4,3		4,4	
4,5		4,6	Hlas Kristův k cirkvi
4,7	Ženich k choti	4,8	
4,9		4,10	
4,11		4,12	
4,13		4,14	
4,15		4,16	
5,1	Kristus k cirkvi die Kristus k apoštolóm die	5,2	Hlas cirkve Hlas mého zmlélého tlukúcieho
5,3	Chot sama k sobě	5,4	Hlas cirkve o Kristovi
5,5		5,6	
5,7		5,8	
5,9	Hlas synagogy	5,10	Hlas cirkve o Kristovi
5,11		5,12	
5,13		5,14	
5,15		5,16	
5,17	Hlas synagogy		
6,1	Hlas cirkve	6,2	
6,3	Hlas Kristův k cirkvi	6,4	
6,5		6,6	
6,7		6,8	
6,9		6,10	Hlas cirkve k synagoge
6,11	Hlas synagogy k cirkvi	6,12	
7,1	Hlas synagogy Hlas Kristův o cirkvi	7,2	
7,3		7,4	
7,5		7,6	
7,7		7,8	Ženich o svatém kříži Ženich o své choti die
7,9	Cirkvev o Kristu die	7,10	Chot o ženichovi die
7,11	Hlas cirkve k Kristovi	7,12	
7,13			
8,1		8,2	
8,3		8,4	Hlas Kristův
8,5	Hlas synagogy k Kristovi Hlas synagogy	8,6	Cirkvev k Kristovi
8,7		8,8	Kristus k synagoji die
8,9	Kristus jie odpovídá	8,10	Odpovídá cirkvev
8,11	Synagoga k cirkvi mluví	8,12	Kristus die
8,13	Kristus die k cirkvi	8,14	Cirkvev k Kristovi die

Rubriky vybízely čtenáře, aby text *Písně písní* vnímal jako dialog, jako více či méně spojený příběh, jako určitou dramatickou interpretaci křesťanské alegorie o Kristovi/ženichovi a církvi/jeho nevěstě. S nimi se také v rubrikách v synonymicko-alegorickém vyjádření setkáváme nejčastěji, důležitou roli zde ale má i synagoga.

Ve výše uvedených rubrikách je užito celkem 14 sloves vyjadřujících mluvní akt (*verba dicendi*) v indikativu přítomnosti. Poměrně často, avšak nikoliv univerzálně je mluvčí označován výrazem »hlas« (např. »Hlas cirkve«). Rubriky k verši 2,8 (»Hlas mého milého«) a 5,2 (»Hlas mého zmlělého tlukúcieho«) jsou v této pozici zapsány chybně – jedná se o původní části textu *Písně písní*; opisovačská chyba vznikla zřejmě konfúzním ztotožněním výrazu »hlas« s tvarem opakovaně signalizujícím rubriku.

Další otázkou je, zda rubriky v *Bibli litoměřické* korespondují s nějakou latinskou předlohou. Při porovnávání jsme pracovali s edicí rubrik z pěti nejstarších vulgátních textů z roku 1914 (přetisk 2014),²⁵ jelikož modernější edice, která by uváděla vedle biblického textu *Písně písní* i rubriky, není k dispozici. *Codex Amiatinus* (ediční sigla A) z počátku 8. století je nejstarší v celistvosti dochovaný rukopis *Vulgáty*. Roli mluvčích a adresátů zde zastávají církev, synagoga, Kristus, ve verši 3,1 Máří Magdaléna (»Vox Mariae Magdalene ad ecclesiam«). Často jsou zde užita tzv. *verba dicendi* v přítomném čase a mluvčí je charakterizován výrazem »vox« (»hlas«). Rubriky v *Bibli litoměřické* jsou ovšem svým zněním mnohem blíže tzv. alkuinovskému vulgátnímu typu (sigla B) z 9. století, který oproti *Codexu Amiatinu* prošel jistými úpravami. Např. u verše 1,10 je zapsána rubrika »Hlas přátel«, kterou nalézáme právě pouze v alkuinovském vulgátním typu (»Vox amicorum«). Tato rubrika se pak opakuje i v dalších českých památkách třetí a čtvrté redakce; nevyskytuje se pouze v *Bibli mlýnářčině* ze třetí čtvrtiny 15. století.²⁶

V alkuinovském vulgátním typu nacházíme vedle již zmíněných postav »Krista« a »církev« též »nevěstu« a »ženicha«; v *Bibli litoměřické* se výskyt těchto výrazů blíží *Bibli Theodulfově* (sigla S), která vznikla mezi druhou polovinou 8. století a první polovinou 9. století, nebo *Bibli regensburské*, sepsané v letech 1190-1200 (sigla D). V *Bibli litoměřické* jsou v tomto směru relevantní rubriky k veršům 1,5, 4,6 a 4,7, které pak mají paralely pouze v *Bibli cisterciácké* (1456),²⁷ zástupci třetí redakce, a v *Bibli mlýnářčině*. Další bible nemají na těchto místech rubriku žádnou.

Původ rubriky k verši 4,6 (»Hlas Kristův k církvi«) v *Bibli litoměřické* zůstává otázkou. Jak jsme již konstatovali, rubriky v *Bibli mlýnářčině* a v *Bibli cisterciácké* většinou korespondují s rubrikami *Bible litoměřické*; zde však na rozdíl od ní nacházíme hlasy »ženicha« a »choti«, které mají jistou paralelu v již zmiňované *Theodulfově bibli* (»Sponsus ad semet ipsum«). Následující rubrika k verši 4,7 (»Ženich k choti«) v *Bibli litoměřické*, *mlýnářčině* i *cisterciácké* má latinskou obdobu jen v *Bibli Theodulfově* (»Sponsus ad sponsam«). Je třeba zmínit, že ve starořeckých biblických rukopisech se v rubrikách k *Písní písní* vyskytují právě výrazy »nevěsta« a »ženich«. Jak poznamenává Jay Curry Treat, tyto často jen velmi jednoduché rubriky pouze určují roli mluvčího (jako např. v *Alexandrijském kodexu* z 5. století, který zřejmě reprezentuje velmi ranou etapu vývoje rubrik v *Písní písní*), ale mohou mít i mnohem větší narativní potenciál, než mají rubriky v latinské *Vulgátě* (např. v *Sinajském kodexu* ze 4. století).²⁸

Rubriky k *Písní písní* ve zmíněných třech staročeských biblích si poměrně přesně odpovídají, přestože *Bibli mlýnářčinu* a *Bibli litoměřickou* tradičně řadíme do druhé redakce biblického překladu, zatímco *Bible cisterciácká* je řazena do redakce třetí. Rubriky v *Písní písní* této bible však spíše odpovídají starší, tj. druhé redakci. V této bibli je též před *Písní písní* inovativně zapsána předmluva – úryvek z Origenova komentáře k této biblické knize,²⁹ ve které je její četba doporučena pouze zralejším čtenářům, kteří jsou již prosti tělesných žádostí. K některým rubrikám v *Bibli litoměřické* nelze dohledat paralelu ve vulgátních biblích, jiné se nějakým způsobem liší, např. u nich oproti předpokládané latinské předloze chybí adresát.

Obecně se dá říci, že rubriky k staročeské *Písní písní* druhé redakce se liší pouze v drobnostech, pracují stále s týmiž prvky, neliší se ani svou délkou a poskytují v podstatě shodný výklad. Totéž lze říci i o rubrikách v třetí redakci staročeského překladu, v níž se objevuje

²⁵ DE BRUYNE, Donatien: *Summaries, Divisions and Rubrics of the Latin Bible* [= *Studia Traditionis Theologiae*, 18], Turnhout: Brepols, 2014, s. 558-561.

²⁶ Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII A 10, http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XVII_A_10_OTZULP2-cs.

²⁷ New York: The Morgan Library & Museum, sign. MS M 752. Použit mikrofilm dostupný v Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky.

²⁸ TREAT, *Lost Keys* (◀ pozn. 9), <https://repository.upenn.edu/edissertations/1179/>, s. 399-411.

²⁹ VOLEKOVÁ – SVOBODOVÁ (eds.), *Staročeské biblické předmluvy* (◀ pozn. 13), s. 101.

zcela nový překlad *Starého zákona*. Cílem tohoto překladu bylo, aby český text co nejdříve odpovídal latinskému originálu. Autor doslovu, který se dochoval v *Bibli šafhauzské* ze třetí čtvrtiny 15. století a v *Bibli nymburské* (1462), zmiňuje, že mu byla předlohou přes 320 let stará *Vulgáta*, tj. patrně z 12. století. Překladatel byl tedy patrně jen jeden a pocházel pravděpodobně z pražského univerzitního prostředí, přičemž na překladu začal pracovat někdy kolem roku 1410.³⁰ Nejstarší kompletní biblí třetí redakce je *Bible padeřovská* (1432-1435), na jejíž rubriky k *Písni písní* se zde rovněž zaměříme (► Tab. 2).

Tab. 2:
Bible padeřovská:
rubriky v *Písni písní*

Verš	Znění	Verš	Znění
1,1		1,2	
1,3		1,4	Hlas synagogy
1,5		1,6	Hlas cirkve k Kristovi
1,7	Hlas Kristův k cirkvi	1,8	
1,9		1,10	Hlas přátel
1,11	Hlas cirkve o Kristovi	1,12	
1,13		1,14	Hlas Kristův
1,15	Hlas cirkve	1,16	
2,1	Hlas Kristův	2,2	
2,3	Hlas cirkve	2,4	
2,5		2,6	
2,7	Hlas Kristuov	2,8	Hlas cirkve
2,9		2,10	
2,11		2,12	
2,13	Hlas Kristův	2,14	
2,15	Hlas proti kacieřstvím Hlas cirkve k ženichovi	2,16	Hlas cirkve
2,17			
3,1	Hlas cirkve vyvolené z pohan	3,2	
3,3	Cierkev o Kristovi die	3,4	
3,5	Hlas Kristův	3,6	Synagoga o cirkvi
3,7	Hlas cirkve	3,8	
3,9	O Kristovi die	3,10	
3,11	Hlas cirkve o Kristu		
4,1	Hlas Kristův	4,2	
4,3		4,4	
4,5		4,6	
4,7		4,8	
4,9		4,10	
4,11		4,12	
4,13		4,14	
4,15		4,16	Kristus cirkvi dary ducha dobré dává nebo Hlas cirkve, duch dary dává
5,1	Cierkev o Kristovi die Kristus die Kristus k apoštolóm die	5,2	Hlas cirkve
5,3		5,4	Hlas cirkve o Kristu
5,5		5,6	
5,7		5,8	
5,9	Hlas synagogy	5,10	Hlas cirkve o Kristovi
5,11		5,12	

³⁰ KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (◀ pozn. 2), s. 102.

5,13		5,14	
5,15		5,16	
5,17	Hlas synagogy k cirkvi		
6,1	Hlas cirkve	6,2	
6,3	Hlas Kristov k cirkvi	6,4	
6,5		6,6	
6,7		6,8	
6,9		6,10	Hlas cirkve k synagoge
6,11	Hlas synagoje k cirkvi	6,12	Hlas utěšený cirkve k synagogě
7,1	Hlas synagogy k cirkvi Hlas Kristov o cirkvi	7,2	
7,3		7,4	
7,5		7,6	
7,7		7,8	Ženich o kříži die Ženich o choti
7,9	Cirkev o Kristovi die	7,10	Chot k ženichovi
7,11	Cirkev o Kristovi	7,12	
7,13			
8,1	Hlas patriarch o Kristovi	8,2	
8,3		8,4	Hlas Kristov
8,5	Hlas synagoje k cirkvi Hlas ženichov k nevěstě	8,6	Cirkev k Kristovi
8,7		8,8	Kristus k synagoge o cirkvi
8,9	Kristus sobě odpovídá	8,10	Otpovídá cirkev
8,11	Synagoga k cirkvi die	8,12	Kristus die
8,13	Hlas Kristov	8,14	

Bible padeřovská zřejmě záměrně opouští od označení »ženich« a »nevěsta« – vyskytují se zde pouze třikrát ve verších 7,8, 7,10 a 8,5. Tím se liší od druhé redakce, kde jsou tyto výrazy užity šestkrát: např. rubrika »Hlas cirkve k ženichovi« ve verši 1,6 je zde nahrazena spojením »Hlas cirkve k Kristovi«. Téměř u všech rubrik (s výjimkou veršů 1,4 a 8,5) nacházíme paralelu s alkuinovským typem *Vulgáty* (9. století); dalo by se tedy říci, že rubriky k *Písni písni* jsou jednodušší než u druhé redakce a více pracují s postavami »cirkve« a »Krista«.

Rubriky v biblích zastupujících čtvrtou redakci,³¹ která byla připravována pro tisk, se od rubrik v *Písni písni* třetí redakce prakticky neliší. V první redakci se rubriky neobjevují vůbec, avšak rubriky druhé, třetí a čtvrté redakce jsou co do rozmístění i znění velmi podobné. Po této analýze můžeme potvrdit, že staročeský překlad bible (aniž bychom do této teze zahrnovali jeho první redakci, pro kterou nemáme rubriky doložené) vychází hlavně z tradice alkuinovské, avšak obzvláště do jeho druhé redakce pronikají vlivy dalších středověkých vulgátních typů.

Funkce rubrik v *Písni písni*

Po analýze, v jaké podobě se ve staročeské *Písni písni* rubriky vyskytovaly, se můžeme ptát, jak byl s jejich pomocí text interpretován. Rubriky nejsou ani tak pozůstatkem předělů mezi jednotlivými částmi, z nichž *Píseň písni* podle dnes převládajícího názoru vznikla,³² jako spíše prvkem dodávajícím této skladbě sjednocující a dramatické rysy – podle Treata plní funkci vypravěče, který v ní chybí, *Píseň písni* se díky nim stává dramatickým narativem.³³ Můžeme říci, že rubriky zdůrazňují její dialogickou strukturu.

Je otázkou, zda rubriky nemají původ v některém z výkladů *Písně písni*. Treat poznamenává, že výklad, který podává řecký církevní učitel a teolog Órigenés († 253 n. l.), a rubriky

³¹ Ze čtvrté redakce jsme nahlíželi do první české tištěné bible, *Bible pražské* (1488; Wien: Österreichische Nationalbibliothek, sign. Ink 13 C 5), dále do *Bible kutnohorské* (1489; Praha: Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 25 A 2b) a do *Bible benátské* (1506; Praha: Knihovna Národního muzea, sign. 25 B 1).

³² TREAT, *Lost Keys* (↵ pozn. 9), <https://repository.upenn.edu/edissertations/1179/>, s. 441.

³³ Tamtéž, s. 504-505.

ve starořecké biblí se shodují minimálně v tom, že dodávají textu narativní rozměr; mnohdy se shodují ale i v samotném obsahu sdělení. Zároveň však poznamenává, že Hippolytos, kněz, spisovatel, první vzdoropapež a Órigenův současník, ve svém výkladu *Písně písní* nic takového nečiní; pouze interpretuje význam textu, řeší »jednu záhadu za druhou«, aniž by někomu přisuzoval »hlas«. *Písně písní* je pro něj sérií alegorických symbolů.³⁴ Órigenův výklad *Písně písní* v následující křesťanské tradici převážil a stal se výchozím textem pro všechny další exegety.

Funkci rubrik ve staročeském překladu *Písně písní* mohou poodkrýt i dobové komentáře k biblickým textům. Jedním z nich je *Výklad Piesniček Šalomúnových*, připisovaný mistru Janu Husovi a unikátně dochovaný v rukopisu z roku 1448. Již v předmluvě autor naznačuje, že při svém výkladu *Písně písní* po jednotlivých verších bude postupovat narativně alegoricky: syn »ciesare a krále všeho tvorů« je zasnouben s královnou a ženou, kterou je »anjelské a lidské přirozenie«; »nevěsta« ale poté »přivolí« pýše a zlosti Lucifera a je vyhnána. Na základě odvolávek na různé starozákonné knihy je pak popisována její pout, přičemž na konci autor dospěje k textu *Písně písní*. V samotném výkladu pak autor u určitých veršů přímo pracuje s textem rubrik: např. výklad verše 2,7 je zahájen slovy »Hlas Kristův«, přičemž stejnou rubriku nacházíme v *Bibli litoměřické* i v *Bibli padeřovské*. Zároveň to však nelze považovat za pravidlo. U verše 7,1 se v *Bibli litoměřické* objevují rubriky »Hlas synagogy« a »Hlas Kristův v cirkvi«, v *Bibli padeřovské* »Hlas synagogy o cirkvi« a »Hlas Kristův o cirkvi«. První replika je u obou biblí přiřčena synagoze, autor výkladu ji zde však přisuzuje Kristu, tj. celou výpověď vkládá do úst Kristovi. Rubriky shodného významu přináší již *Codex Amiatinus*, jinde však nenalezneme žádnou shodu – např. ve verši 7,11: podle *Výkladu Piesniček Šalomúnových* zde hlas patří »zboru židovskému«, přičemž staročeské bible na tomto místě mají rubriku »Cierkev o Kristovi« a *Codex Amiatinus* zde nemá rubriku žádnou.

Znění *Písně písní*, se kterým autor *Výkladu* pracuje, se neshoduje s žádnou z výše uvedených staročeských biblí. Otázka, z jakého textu komentátor vycházel a jakým způsobem jej případně ovlivnily rubriky v předloze, zůstává nezodpovězena. Její řešení komplikuje i to, že autor *Výkladu* u některých veršů »hlas« připisuje konkrétnímu mluvčímu, jinde ale text *Písně písní* pouze interpretuje, třebaže ve zde traktovaných biblích jsou tato místa uvozena rubrikami. Jedná se např. o výklad verše 8,5, u něhož se obvykle nachází rubrika »Hlas ženichův k choti« (*Bible mlýnářčina*) nebo »Hlas ženichův k nevěstě« (*Bible padeřovská*, *Bible pražská*); autor výkladu zde však s těmito rolemi vůbec nepracuje. Znění verše (»Pod stromem jabloňovým vzbudil sem tě«) interpretuje tak, že strom zastupuje »kříž neb umučenie Kristovo, pod nímž cirkvev židovská od smrti prvorozeného hříechu vzkříšena jest a moci ďábelské zbavena«.³⁵

Můžeme tedy tvrdit, že *Výklad Piesniček Šalomúnových* interpretuje *Písně písní* jako dramatický narativ, zároveň se ale v určitých bodech od zkoumaných staročeských biblí, resp. od jejich rubrik odchyluje. Stále nevíme, z jakého znění *Písně písní* autor *Výkladu* vycházel: Daňhelka se domníval, že předlohou byl latinský komentář Honoria Augustodunského *Expositio in Cantica canticorum*.³⁶ Na začátku se podle Daňhelky autor věrně drží předlohy, poté se od ní čím dál tím více odchyluje a vrací se k ní až před závěrem svého výkladu, aby ji vzápětí definitivně opustil.³⁷ Zajímavý je v tomto směru např. jeho překlad druhé části verše 5,1: »Přišel sem do zahrady své, sestro, má choti, sžal sem mirru svú s vonnými věcmi svými.«³⁸ Ve všech staročeských redakcích biblického překladu zde najdeme latinské *veni* přeloženo imperativem (např. »pod« v *Bibli padeřovské*): v latinském Honoriově komentáři je však explicitně uvedeno, že se nejedná o imperativ, nýbrž o indikativ préterita. Autor staročeského *Výkladu Piesniček Šalomúnových* jako jediný *veni* překládá v souladu s touto gramatickou kategorií (»přišel sem«).

Je evidentní, že autor *Výkladu* (ať už jím byl Jan Hus, nebo ne) pracoval s orubrikovaným textem *Písně písní* a že tyto rubriky vnímal jako »nápovědu« ke správné interpretaci biblického textu, s níž se uživatel jeho komentáře běžně při práci s biblí setkává. Stejně tak si musel být dobře vědom, že zvýraznění rubrik v textu pomocí červeného inkoustu k nim strhává čtenářovu pozornost a že proto hrají zásadní roli při »správné«, ortodoxní interpretaci *Písně písní*. Jinými slovy, čtenáři je nabízen až vnucován klíč k jednoznačnému pochopení biblického textu, k jehož vnímání by bez přítomnosti rubrik musel přistupovat daleko aktivněji, avšak s tím rizikem (pro církvev), že se při jeho svobodnějším výkladu ocitne na hranicích hereze.

³⁴ TREAT, *Lost Keys* (◀ pozn. 9), <https://repository.upenn.edu/edissertations/1179/>, s. 432-434.

³⁵ *Magistri Johannis Hus Opera omnia*, IV: *Opera Bohemica minora*, Praha: Academia, 1984, s. 125.

³⁶ HONORIUS AUGUSTODUNENSIS: *Expositio in Cantica canticorum*, in: MIGNE, Jacques Paul (ed.): *Honorii Augustodunensis Opera omnia* [= *Patrologia Latina*, 172], Paris 1854, sl. 347-496.

³⁷ *Magistri Johannis Hus Opera omnia*, IV: *Opera Bohemica minora* (◀ pozn. 35), s. 9 (Předmluva).

³⁸ Tamtéž, s. 95.

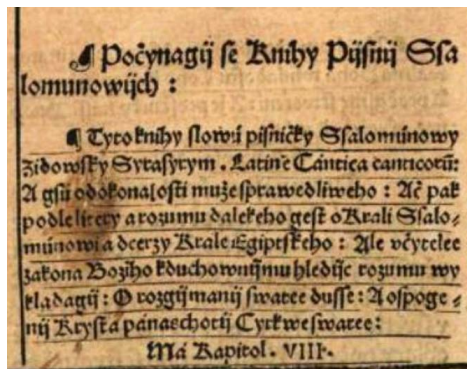
Rubriky k *Písni písní* v biblích 16. století

Poprvé se rubriky k *Písni písní* neobjevují v prvním vydání *Bible Severinovy* (1529),³⁹ která od nich upouští a jediným vodítkem k výkladu *Písně písní* se v ní stává tzv. sumář, tj. obsahový nadpis. *Bible Severinova* tak navazuje na *Bibli benátskou* (1506), kde však vedle uvozujícího sumáře najdeme v textu *Písně písní* i tradiční rubriky. Jak již bylo řečeno, jako první je v českém prostředí vynechává *Bible Severinova*. Tiskař Pavel Severin z Kapí Hory ve zmíněném sumáři upozorňuje, že text *Písně písní* prošel určitou revizí, stále však vychází z latinské *Vulgáty* (► Obr. 4):

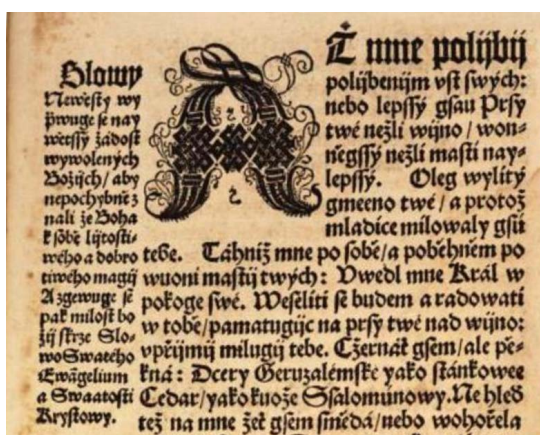
»Tyto knihy slovú Písníčky Šalomúnovy, židovský Syrasrym, latině Cantica canticorum, a jsou o dokonalosti muže spravedlivého. Ač pak podle litery a rozumu dalekého jest o králi Šalomúnovi a dceři krále ejiptského, ale učitelé zákona božího, k duchovnímu hledíc rozumu, vykládají o rozjimaní svatě duše a o spojení Krista pána s chotí církve svatě. Má kapitol VIII.«

Ve stejné podobě se sumář objevuje i v druhém vydání *Bible Severinovy* (1537) a poté i v prvním vydání *Bible Melantrichovy* (1549).⁴⁰ Ta však vedle sumáře uvádí i krátká shrnutí před jednotlivými kapitolami *Písně písní* a blíže tak interpretuje její text; zároveň u určitých míst jednotlivých kapitol odkazuje k margináliím, jež tyto pasáže podrobněji vysvětlují (► Obr. 5). Třebaže zde tedy najdeme (na základě sumáře) interpretaci *Písně písní*, která ji pojímá jako dialog mezi Kristem a církví, ve shrnutích jsou užita i pojmenování »ženich« a »nevěsta«.

Tradice nastolené *Bibli Severinovou* se drží i moderní české překlady *Písně písní*, které již rubriky ve znění typickém pro staročeské bible nepřinášejí.⁴¹

Obr. 4:
Bible Severinova
(1529), fol. 001va
(◀ pozn. 38)

Obr. 5:
Bible Melantrichova
(1549), fol. Qq5^{va}
(◀ pozn. 39)

Závěr

Ve čtyřech redakcích staročeského biblického překladu a pozdějších tiscích jsme mohli pozorovat různorodou distribuci (nebo výjimečně i absenci) rubrik v textu *Písně písní*. V první redakci rubriky nenajdeme vůbec, třebaže nevíme, z jakého důvodu. Od druhé redakce se rubriky v biblích objevují, třetí a čtvrtá redakce se je snaží interpretačně více sjednotit, ale české biblické tisky počínaje *Bibli Severinovou* (1529) od nich opět upouštějí. Vedle nejčastějších explicitních pojmenování pro Krista a církev se ve staročeských rubrikách k *Písni písní* objevují též patriarchové, synagoga nebo i méně alegorizující výrazy pro ženicha a nevěstu. Podle našeho názoru rubriky ve staročeských pramenech umocňují dialogičnost biblického textu *Písně písní* a jeho křesťanskou alegorickou interpretaci.

³⁹ *Bibli česká...*, Praha: Pavel Severin z Kapí Hory, 1529. Použitý exemplář: Praha: Národní knihovna ČR, sign. 54 A 13, <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002041089&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.

⁴⁰ *Bibli česká...*, Praha: Bartoloměj Netolický z Netolic a Jiří Severín, 1549. Použitý exemplář: Praha: Národní knihovna ČR, sign. 54 A 3, <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002041088&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.

⁴¹ Např. český ekumenický překlad: *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*, 26. (17. opravené) vydání, Praha: Česká biblická společnost, 2019; Bible21: *Bible. Překlad 21. století včetně Deuterokanonických knih*, 2. opravené vydání, Praha: Biblion, 2015; český studijní překlad: *Bible: český studijní překlad*, 4. souborné vydání (3. vydání bez poznámek), Praha: KMS, 2016.